

Dekolonizasyon Sonrası Dönemde Fransa-Cezayir İlişkileri: Ulusal Kimlik, Dil ve Hafıza Sorunu

Ahmet Fethi GÜN*

Dicle Üniversitesi

Elif Bayrakçı GÜN**

İstanbul Üniversitesi

Öz

Sanayi Devrimi'nden bu yana sömürgecilik, bireyleri, toplumları ve kültürleri derin biçimde dönüştürmüştür. Cezayir, köklü bir sömürge geçmişine sahip ülkelerden biri olup, 132 yıl boyunca Fransız sömürge yönetimi altında kalmıştır. Fransa'ya karşı uzun ve sancılı bir mücadele sonrasında 1962 yılında bağımsızlığını kazansa da, sömürgecilik mirası Cezayir'in toplumsal, siyasal ve kültürel yapısı üzerinde etkisini sürdürmektedir. Bu miras, aynı zamanda Cezayir-Fransa ilişkilerinin bağımsızlık sonrası seyrini de belirleyici biçimde etkilemiştir. Bu çerçevede, post-kolonyalizm her ne kadar uluslararası ilişkiler disiplininde ana akım teoriler arasında sayılmasa da, eski sömürgeci ile sömürge arasında süregelen güç ilişkilerini ve sömürgecilik sonrası dönemin yapısal etkilerini anlamada önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Bu çalışma, sömürgeciliğin Cezayir'in ulusal kimliği, kolektif hafızası ve siyasal söylemi üzerindeki etkilerinin günümüzde de devam ettiğini savunmakta ve bu unsurların Cezayir-Fransa ilişkilerinin doğasını şekillendirdiğini öne sürmektedir. Araştırmanın temel amacı, dekolonizasyon sonrası dönemde bu ilişkileri post-kolonyal teori perspektifinden incelemek ve sömürge mirasının kimlik oluşumu ile ikili etkileşimler üzerindeki kalıcı etkilerine dikkat çekmektir.

Anahtar Kelimeler

Post-kolonyalizm, Dekolonizasyon, Cezayir, Sömürgecilik, Ulusal Kimlik

* Dr. Araştırma Görevlisi, Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, afethi.gun@yalova.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1026-3408

** Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Yakınçağ Anabilim Dalı, elifbayrakcigun@gmail.com, ORCID: 0009-0000-5195-5075

Abstract

Colonialism has profoundly transformed individuals, societies, and cultures since the Industrial Revolution. Algeria is one of the countries with a deeply rooted colonial past, having been subjected to French colonial rule for 132 years. Although Algeria declared its independence following a long and violent struggle against France, the colonial legacy continues to influence all spheres of Algerian life. This legacy has also shaped the trajectory of Algeria–France relations in the post-independence period. In this context, although post-colonialism is not considered among the mainstream theories in international relations, it offers a valuable analytical framework for understanding the enduring impact of colonial structures on the relationship between former colonizers and the colonized. This study adopts a post-colonial approach to analyze how the effects of colonialism—particularly on Algeria’s national identity, historical memory, and political discourse—persist long after independence. It argues that these elements continue to influence the nature and content of Algeria–France relations. The main objective of the study is to examine these relations in the post-decolonization period through the lens of post-colonial theory and to highlight the long-term implications of colonialism on identity formation and bilateral interactions.

Keywords

Post-colonialism, Decolonization, Algeria, Colonialism, National Identity

Extended Abstract

This study analyzes the long-term effects of French colonialism on Algerian society through the lens of post-colonial theory, with a specific focus on the post-decolonization period of Algeria–France relations. It examines how national identity, language policies, and collective memory have been shaped by colonial legacies. The Industrial Revolution and the French Revolution not only transformed European societies but also ignited waves of colonial expansion, particularly in North Africa. Algeria, subjected to French colonial rule from 1830 to 1962, remains one of the most prominent examples of deep-rooted colonial influence. The main aim of this research is to uncover how these legacies continue to impact Algeria’s identity-building processes and its bilateral relations with France.

Although post-colonialism is not considered a mainstream theory in the discipline of international relations, it provides valuable insight into the power relations that persist between former colonizers and colonized societies. The study is theoretically grounded in the works of Edward Said, Frantz Fanon, and the Negritude movement led by Léopold Sédar Senghor and Aimé Césaire. These frameworks offer an analytical perspective on how imperialism transcends physical domination and extends into the cultural, linguistic, and epistemic realms.

Methodologically, the study employs historical analysis, discourse analysis, and critical theory. It examines Algeria’s transition from Ottoman suzerainty to French colonial domination, the strategies of French governance, anti-colonial resistance, and the complexities of national identity formation in the

aftermath of independence. The research not only addresses political and economic dimensions but also emphasizes cultural and psychological factors of decolonization, contributing to a more comprehensive understanding of post-colonial dynamics.

During the colonial period, France systematically imposed its language, legal system, and education model on Algeria while dispossessing the native population of their lands and religious institutions. The colonial government promoted settler colonialism by encouraging mass migration of Europeans—known as “pied-noirs”—into Algeria. Institutions like the “Bureaux Arabes” regulated indigenous affairs under military control. At the heart of French colonial ideology was the “civilizing mission,” which reinforced stereotypes of the Muslim population as uncultured and inferior, while exalting Western knowledge and culture. Even after independence in 1962, Algeria’s ties with France remained complex and asymmetrical, especially in the fields of language, education, and political memory. French continued to dominate higher education and scientific discourse. Although President Ahmed Ben Bella advocated for the Arabization of schools to resist colonial influence, he paradoxically expressed these views in French—a reflection of entrenched cultural dependency.

France’s refusal to issue a formal apology for its colonial crimes has further strained bilateral relations. In 2005, a controversial French law that emphasized the “positive role” of French colonialism in overseas territories provoked outrage in Algeria. Although President Emmanuel Macron later acknowledged colonial atrocities as “crimes against humanity,” France has consistently avoided official apologies. These unresolved historical grievances continue to dominate the political discourse between the two nations. Within the post-colonial framework, Algeria exemplifies a society still struggling to construct a unified national identity. The country’s identity debate—whether Arab, Berber, Islamic, or Mediterranean—has been complicated by French colonial policies aimed at erasing indigenous languages and cultures. The proposal in 2019 to replace French with English in Algerian universities reflects ongoing tensions about language and identity. While some argue that English enhances international visibility, others worry about destabilizing an already fragile educational system.

This study reveals that cultural hegemony, as theorized by Antonio Gramsci and developed within post-colonial literature, has become the primary vehicle through which colonial legacies persist in Algeria. Language and education remain key instruments of this continuity. Despite official Arabization policies, French remains dominant in academia, administration, and international engagement. Thousands of Algerian students continue to pursue higher education in France, reinforcing linguistic and cultural dependence.

The article also addresses how colonial trauma and identity crises manifest in the collective memory of Algerian society. Post-colonial theory helps to

illuminate how colonial powers aimed not only to dominate the bodies of the colonized but also to reconfigure their minds. The “mimicry” and cultural alienation experienced by colonized subjects often leads to identity fragmentation, which still haunts post-colonial nations like Algeria. Writers such as Fanon and Memmi emphasized that true decolonization must involve rejecting the colonizer’s worldview and reclaiming indigenous culture and history.

Moreover, this paper explores how religious and linguistic divisions institutionalized by the French colonial regime were instrumentalized to hinder national unity. The Crémieux Decree, for instance, granted French citizenship to Algerian Jews while denying the same to Muslims, thereby deepening communal divisions and institutionalizing inequality. Post-colonial memory studies argue that reclaiming suppressed histories and cultural identities is central to national healing, and in the Algerian context, this process remains incomplete.

In conclusion, this study contributes to the international relations literature by showing how colonial legacies are not confined to the past but continue to shape state behavior, diplomatic tensions, and identity politics. It underscores the need to adopt alternative analytical frameworks like post-colonial theory to understand the deep-seated structures and ideologies that perpetuate inequality in global affairs. Algeria–France relations, when viewed through the lens of identity, culture, and memory, reveal the persistent and often invisible mechanisms of neocolonial power. This case study demonstrates how the remnants of empire continue to exert influence long after formal independence, shaping not only bilateral relations but also the internal dynamics of the formerly colonized state.

Giriş

18.yüzyılda tüm dünyayı etkisi altına alan ve tarihin seyrini değiştiren hadiselerin başında şüphesiz Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali gelmektedir. Bu iki olay, çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti ve diğer çağdaşları açısından oldukça önemli neticeleri beraberinde getirecek bir dizi olayın başlangıcını teşkil etmektedir. Bu süreçte Fransız İhtilali'nin yaydığı eşitlik, özgürlük, insan hakları gibi fikirler, ulus devletlerin ortaya çıkma sürecini hızlandırmıştır. Sanayi İnkılabı ile artan iç gücü ve ham madde arayışı, İngiltere ve Fransa'nın, dünyanın petrol, doğalgaz ve çeşitli doğal kaynaklar açısından oldukça zengin olan Kuzey Afrika ve Güneydoğu Asya bölgelerine yönelmelerine neden olmuştur. Bu kapsamda Mağrip ölkeleri Fas, Cezayir, Tunus, Libya, İngiltere ve Fransa'nın yoğun bir şekilde sömürülerine maruz kalmıştır.

Dekolonizasyon sonrası dönemde Cezayir ve Fransa arasındaki ilişkileri ele alan bu çalışmada, Cezayir'in bağımsızlığını kazandığı tarihten itibaren halen pek çok yönden Fransa'nın etkisinde olduğu aşıkârdır. Bu bağlamda alışma Fransız-Cezayir ilişkilerini sadece tarihsel bağlamda analiz etmekle kalmayıp, aynı zamanda uluslararası ilişkilerin bir alt disiplini olan post-kolonyalizm teorisine de atıfta bulunarak bu minvalde incelemeye çalışacaktır. Çalışmada "Dekolonizasyon sonrası süreç Cezayir-Fransa ilişkilerini nasıl etkilemiştir?" sorusu araştırmanın temel araştırma sorusunu oluşturmaktadır. Bu soruya cevap aranırken öncelikle sömürgecilik ve emperyalizm terimlerinin kavramsal çerçevesine yer verilecektir. Daha sonra Cezayir'in işgali ve Fransa yönetiminin altında yatan argümanlar post-kolonyal bir nitelik taşıdığı için post-kolonyalizmin kavramsal çerçevesi üzerinde durulacaktır.

Literatür incelendiğinde, Afrika ölkelerindeki sömürge etkilerinin çoğunlukla siyasi ve ekonomik problemler üzerine eğildiği fark edilmiştir. Ancak Kuzey Afrika ve özellikle Cezayir için sömürgeciliğin etkisi dil, kimlik ve hafıza üzerinde olmuştur. Fransız sömürgeciliğinin etkisi ekonomik ve siyasi alanda da devam ettiği ifade edilebilir, ancak burada çalışmanın konusu değildir. Literatür incelendiğinde çalışmanın konusunu oluşturan araştırma sorularının çoğunlukla tarihsel perspektiften incelendiği görölmüştür. Özellikle sömürge dönemi ve Cezayir'in bağımsızlık hareketleri detaylı bir şekilde incelenmiş ancak bağımsızlık sonrası ilişkileri post kolonyalizm perspektiften inceleyen yeteri kadar kaynak bulunmamaktadır. Bu kapsamda konuya farklı bir bakış açısından yaklaşmak için post-kolonyal teoriye özellikle yer verilmiştir. Bundan başka konu bütünlüğü sağlaması açısından kısaca Cezayir'in Fransa tarafından işgalinin tarihsel arka planı incelenecektir. Araştırmanın son

bölümünde ise bağımsızlık sonrası Cezayir'in genel durumu hakkında bilgi verip, Fransız sömürgesinin etkileri Cezayir'in toplum, kimlik ve kültürü üzerinden okunacaktır. Ulusal kimlik nedir? Sömürge uygulamaları sömürge toplumlarının kimliğini nasıl etkiliyor? gibi sorulara cevap aranacaktır. Buradaki temel gaye, soruların cevabını ararken olaylara geniş bir perspektiften bakmaya çalışmaktır. Her ne kadar İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda sömürgecilikten kurtulma sürecinin etkisiyle sömürgecilik olgusu zayıflamış olsa da iki ülke ilişkileri açısından hassas bir konu olmaya devam etmiştir.

Sömürgecilik Kavramı ve Fransız Sömürgeciliği

Sömürgecilik yeni bir kavram değildir. Devletlerin varlığı ile sömüren ve sömürülen mutlaka olagelmıştır. Dünya tarihi, komşu toprakları bünyesine katarak ve halkını yeni fethedilen topraklara yerleştirerek yavaş yavaş genişleyen bir toplumun örnekleriyle doludur.

Sömürgecilik, başka bir ülke üzerinde doğrudan siyasi ve ekonomik kontrol sağlama sürecidir. Emperyalizm ise bu kontrolü meşrulaştıran ideolojik bir çerçeve olarak tanımlanabilir (Césaire, 2013: 173). Hem sömürgecilik hem de emperyalizm, Avrupa'ya ekonomik ve stratejik açıdan fayda sağlaması beklenen fetih biçimleridir. Sömürgecilik, çoğunlukla büyük bir Avrupalı nüfusun kontrol ettiği Kuzey Amerika, Avusturalya, Yeni Zelanda, Cezayir ve Brezilya'daki yerleşimleri tanımlamak için kullanılır (Cooper, 2005: 235). Emperyalizm terimi ise, genellikle yabancı bir hükümetin herhangi bir yasal düzenlemeye ihtiyaç duymadan başka bir bölgeyi doğrudan veya dolaylı olarak tahakküm altına aldığı durumları tanımlar. Bunun en bariz örnekleri ise, 19.yüzyılın sonlarında Afrika için yapılan mücadele ve Amerika'nın Filipinler ve Porto Riko üzerindeki hakimiyetidir. Ancak ikisi arasındaki ayrım literatürde tam olarak tutarlı değildir. Bazı bilim adamları yerleşim amaçlı koloniler ile ekonomik sömürü amaçlı koloniler arasında bir ayrım yapıyor. Diğerleri ise, sömürgecilik terimini doğrudan yabancı bir ulus tarafından yönetilen bağımlılıkları tanımlamak için kullanıyor ve bunu dolaylı tahakküm biçimlerini içeren emperyalizmle karşılaştırıyor. Sömürgecilik gibi emperyalizm de bağımlı bir bölge üzerinde siyasi ve ekonomik kontrolü içerir. Ancak iki terimin etimolojisi bunların nasıl farklılaştığına dair bazı ipuçları sağlar (Wolfe, 1999: 245).

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemdeki ulusal kurtuluş hareketleri, dünyanın birçok yerinde resmi sömürgeleştirmeyi sona erdirirken, yerli halklar hala yerleşimci-sömürge devletlerde yaşıyor ve geleneksel bölgelerin kontrolünü geri almak için bağımsızlık mücadelelerine devam etmişlerdir (William & Chrisman, 2013: 1). Bu bağlamda post-kolonyalizm, siyasi bağımlılıktan egemenliğe geçiş yapan toplumların siyasi ve teorik mücadelelerini anlatmak için kullanılacaktır. Emperyalizm ise Avrupa'da kalıcı bir yerleşim olmaksızın elde edilen ekonomik, askeri ve siyasi hakimiyete atıfta bulunan geniş bir terim olarak kullanılacaktır (Wolfe, 1999: 267).

Sömürgecilikten kurtulma anlamına gelen dekolonizasyon, bir ülkenin başka bir ülke üzerindeki siyasi, ekonomik ve kültürel kontrolünün sona ermesidir. Bir başka ifadeyle sömürgeciliğin bitişidir. Sömürgecilikten kurtulma süreci iki dünya savaşı arasında kendini gösterdi. Sömürge imparatorlukları bu dönemde en büyük fiziki sınırlara ulaşmış olsalar da siyasi meşruiyetlerinin sorgulanmasına engel olamamışlar ve bunun sonucunda sömürgeleştirilen ülkeler birbiri ardına bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamışlardır (Choi, 2016: 13).

Konu ile çok yakından ilişkili olan post-kolonyal teorinin temel argümanlarına, temel konularına ve teorinin fikir babalarının görüşlerine dair genel bir çerçeve sunmak, konunun bütüncül bir bakış açısı ile ele alınmasına yardımcı olacaktır. Çünkü Cezayir ve Cezayir'in Fransa ile olan ilişkilerini anlayabilmek için post-kolonyalizm kavramını bilmek gerekir. Post-kolonyal teorisyenler, tüm eleştirel teorisyenler gibi “çok uluslararası olmayan uluslararası ilişkiler disiplini” içindeki klasik batı düşüncesini değiştirmeyi ve sömürgecilikten arındırmayı, böylece uluslararası ilişkiler disiplinini hegemonik kavramsal-laştırmalardan ve söylemlerden kurtarmayı amaçlamaktadır.

Post-kolonyal teorinin ortaya çıkışı ile ilgili kesin bir tarih vermek çok zordur. Ancak teoriden bahsedenlerin çoğu, Frantz Fanon'un “Black Skin, White Masks” ve “Wretched of the Earth” adlı eserlerine hâkimdir. Frantz Fanon, sömürgecilikten kurtulma mücadelesinin önde gelen teorisyenlerinden biridir. En önemli iki eseri olan “Black Skin, White Masks” ve “Wretched of the Earth” siyah karşıtı ırkçılığa ve sömürgeci şiddetin etkisine odaklanmıştır (Fanon, 1963: 36). Bu eserler temelde ırksallaştırılmış öznelliği ve ırksal tahakkümü sürdüren yapısal koşulları anlatır. Fanon, varoluşçuluk, psikanaliz ve edebiyat teorisinden yararlanarak Avrupa sömürgeciliğinin kimlik üzerindeki kurucu etkilerini göstermiştir. Siyahiliği patolojik hale getiren ve böylece ırksallaştırılmış özneyi bölen bir kültürel çerçeveye dâhil olmanın travmatik sonuçlarını ayrıntılarıyla ele almıştır. Fanon'un eserleri, sömürgecilik karşıtı mücadeleyi ve sömürgecilik sonrası yönetimin zorluklarını en etkili felsefi anlatımla sunar. Şiddet, sömürge rejiminin temelidir ve bu nedenle kaçınılmaz olarak onun devrilmesinde rol oynar, ancak Fanon eserlerinde aynı zamanda bunun psikolojik boyutunu da araştırmıştır (Fanon, 1994: 6).

Sömürgeciliğin bir başka ufuk açıcı eleştirmeni ise Mahatma Gandhi'dir. Gandhi, Hindistan'ın bağımsızlık hareketindeki liderliği, İngiliz sömürgeciliğine yönelik eleştirisi ve siyasi direniş teorisyle hatırlanıyor. Avrupalı sömürgecilerin medeniyet getirdiklerini iddia ettiklerini, ancak vahşi ve şiddete başvurarak egemenliklerini sağlamlaştırdıklarını belirtiyor (Gandhi, 1997: 15). Çağdaş edebiyat teorisyenleri aynı zamanda eski sömürgelerin bağımsızlığını kazanmasından sonra bile devam eden bir tabiiyet mantığını yeniden üreten temsil pratiklerine de dikkat çekmişlerdir. Bu bağlamda post-kolonyal çalışmalar, Edward Said'in çığır açan “Oryantalizm” kitabından önemli ölçüde

etkilenmiştir. Oryantalizm’de Said, Michel Foucault’un söylem analizi tekniğini Ortadoğu hakkında bilgi üretimine uyguladı. Oryantalizm terimi, Avrupalı olmayan halklar hakkında bilgi üretmek, yorumlamak ve değerlendirmek için kullanılan, yapılandırılmış bir dizi kavram, varsayım ve söylemsel uygulamaları tanımlıyordu (Said, 1979: 31). Said’in analizi, akademisyenlerin emperyalist projeyi nasıl yansıttıklarını ve güçlendirdiklerini anlamak için edebi ve tarihi metinleri yapı söküme uğrattıklarını mümkün kıldı. Sömürgeciliğin ekonomik veya politik mantığına odaklanan önceki çalışmalardan farklı olarak Said, bilgi ve güç arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir. Said, emperyalizmin kültürel ve epistemolojik çalışmasını ön plana çıkararak, değerden bağımsız bilgi yönündeki ideolojik varsayımı zayıflatmayı ve “Doğu’yu bilme” nin ona egemen olma projesinin bir parçası olduğunu göstermeyi amaçlamıştır. Genellikle post-kolonyal teori ile birlikte anılan Oryantalizm, batı epistemolojisinin post-yapısalcı eleştirisinin coğrafi ve tarihsel alanını genişletme girişimi olarak görülebilir (Said, 1979: 43).

Cezayir’in İşgalinin Tarihsel Arka Planı

19.yüzyıl siyasi bağlamına baktığımız zaman Cezayir’in görünüşte Osmanlı yönetimine tabi olmasına rağmen fiilen yarı bağımsız bir ülke olduğunu söyleyebiliriz. Zira Osmanlı yönetim anlayışına göre Cezayir’in idaresi merkezden atanan Dayılar aracılığıyla yürütülmekteydi. Bu durum Cezayir’i bir nevi yarı bağımsız bir eyalet statüsünde değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Üstelik o dönemin Fransa-Cezayir ilişkileri de bunun kanıtıdır. Fransa’nın Cezayir’de deniz ticaret üssü ve konsolosluğu vardı. Osmanlı Devleti’ne bağlı Cezayir Dayıları, özellikle ticari anlaşmalarda bağımsız bir hükümet görevi üstlenmişlerdir (Metz, 1993: 22).

Fransa 1792’den sonra buğday ihtiyacını Cezayir’den temin etmeye başladı. Bu süreçte tüm sevkiyatlar Fransız gemileriyle yapılıyordu. Bir süre sonra Cezayirli Yahudi tüccarlar, Fransa’nın satın aldığı buğdayın parasını ve faizini uzun süre ödememesinden şikayetçi oldu. Osmanlı’nın Cezayir’e atadığı Vali Dayı Hüseyin, 29 Nisan 1827’de Fransız Konsolosu Pierre Deval ile görüştü ancak tatmin edici bir cevap alamadı. Bunun üzerine Vali Dayı Hüseyin çırpma teli ile Pierre Deval’ın yüzüne vurdu. Bunun üzerine Fransa sinek çırpma olayı nedeniyle Dayı Hüseyin’den resmi bir özür talep etti ancak Dayı Hüseyin Fransız elçisinin bu talebini reddetti (Saidi, 2023: 28). Fransa’nın borcunu ödememesi üzerine çıkan diplomatik kriz, Fransız Konsolosu ile yaşanan ‘Sinek Çırpma Olayı’na dönüşmüş, bu olay 1830’daki işgalin bahanesi yapılmıştır.

Fransız işgalinin ilk günlerinden itibaren Cezayirlilerin direniş hareketleri başlamıştı. Emir Abdülkadir, 19.yüzyılın başlarında Cezayir’deki Fransız sömürgeci işgaline karşı mücadeleye öncülük eden, dağınık kabileleri birleştiren ve çoğunluğu yönetmeye başlayan Cezayirli dini ve askeri bir liderdi. Fransızlara karşı gösterdiği başarılı direniş sayesinde 1834 Desmichels Antlaşması

ve 1837 Tafna Antlaşması ile Fransızları köşeye sıkıştırmaya başlamıştı. Bu antlaşmalarla ülkenin batısındaki gücünü güçlendirmiş ve liderliğini de pekiştirmişti (Saidi, 2023: 184).

Fransa'nın Cezayir'de biriktirdiği askeri ve mali güç nedeniyle Emir Abdülkadir'in gücü zamanla azalmaya başladı ve sonunda onun kontrolü altındaki hükümet 1843'te çöktü (Baktıaya, 2010: 149). İşgal güçlerine karşı direniş 1847'ye kadar devam etti ve Fransa'nın tüm ülke üzerinde etkili ve kalıcı hâkimiyeti 1847'den sonra başlamış oldu. Fransa Cezayir'in işgali sırasında karşılaşılan direniş sonucunda uzun süre bu ülkenin iç işlerini kontrol edemedi ancak Emir Abdülkadir'in 1847'de teslim olmasından sonra Cezayir'in tamamına hâkim olmayı başardı. Akabinde Fransa'nın emperyalist yayılmasını meşrulaştırmak için bir "uygarlaştırma" (!) misyonu başlatıldı. (Benamou, 2012) Ancak yeni yönetimle bağı olmayan Cezayir halkı, kendi çıkarlarını gözetken küçük topluluklar dışında Fransız egemenliğini hiçbir zaman kabul etmedi.

Cezayir'de Fransa Sömürgeciliği Dönemi

Fransız sömürgeciliğinin başlangıcından itibaren, yerleşimci sömürgeciliğinin bir gereği olarak Fransa'dan ve diğer Avrupa ülkelerinden çok sayıda yerleşimciyi getirmeye başladı ve daha sonra "pied-noirs" olarak adlandırılacak bir nüfus oluşturdu (Metz, 1993: 27). Vatandaşlarını Cezayir'e göç etmeye ikna eden Fransa, pek çok Fransız vatandaşının istekli olmayışı üzerine diğer Akdeniz ülkeleri halklarını bu konuda ikna etmeye çalıştı. 1839'da ülkedeki 25.000 Avrupalı yerleşimciden yalnızca 11.000'i Fransız'dı. Geri kalanların çoğu İspanyol, Maltalı ve Korsikalı yerleşimcilerdi. (O'Ballance, 2007: 22) Cezayir'deki Avrupalı nüfusa ilişkin 1847 tarihli verilere göre ülkedeki 109.400 Avrupalı nüfusun 62.126'sı Fransız değildi (Johnson, 1964: 232). Daha sonra çıkarılan kanunlarla Cezayir'de yaşayan Avrupalı nüfusun büyük bir kısmı Fransız vatandaşı oldu.

Fransa, Cezayir'in işgalinden sonra ülkeyi kontrol etmek amacıyla 1844 yılında "Bureaux Arabes" (Arap Büroları) adında bir kurum kurmuş ve bu kurum 1922 yılına kadar faaliyet göstermiştir. Bu kurum, Fransız askeri otoritesinin düzenleyici kolu olarak görev yapmış, kabileler ve kabileler arasındaki sorunlarla ilgilenmekteydi. Hem Fransız hem de yerli halkların adli meseleleri bu kurum aracılığıyla hallediliyordu. Kurum aynı zamanda vergi topluyor ve eğitimle ilgili konularda danışmanlık yapıyordu. Bureaux Arabes, Cezayirlileri "daha sonra bir yüzyıl boyunca devam eden, hem üstü kapalı hem de açık bir şiddet rejimine" maruz bıraktı (McDougall, 2017: 120). 1844'ten sonra Cezayir bütçesi Fransız bütçesiyle birleştirildi. Cezayir, 1845 yılında Direction d'Affaires Civiles adı altında üç sivil bölgeye bölündü ve Paris'ten atanan bir genel vali tarafından yönetildi. Hatta 1858'den sonra Fransız hükümet sisteminde kısa bir süre için Cezayir İşleri Bakanı bile vardı (Cowan, 1951, ss. 341-343).

Napolyon III, mülkiyet hakları, aile durumu ve kişisel statüye ilişkin 22 Nisan 1863 ve 14 Temmuz 1865 tarihli iki önemli Senatus-Consulte'yi yayınladı. 14 Temmuz 1865 tarihli Senatus Consulte, Müslümanların ve Yahudilerin Fransız vatandaşı olamayacaklarını, dinlerini değiştirmedikleri sürece Fransız tebaası sayılacaklarını hükmetmişti (Brett, 1988: 441).

Ancak 1870 tarihli Cremieux Kararnamesi ile Yahudiler Fransız vatandaşı oldular(Brett, 1988: 457). Böylece 14 Temmuz 1865 tarihli Senatus-Consulte sadece Müslümanlara uygulanan bir kanun haline geldi ve İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar yürürlükte kaldı. 1865 ve 1870 kararları, Müslümanları ikinci sınıf vatandaş statüsüne indirgemıştır. Burada vurgulanması gereken asıl nokta, her dini topluluk için ayrı bir yasanın kabul edilmesiyle dinin; siyasi, hukuki ve idari ayrımcılığın temeli olarak kullanılmaya başlanmasıdır(Brett, 1988: 458).

1870'e gelindiğinde Cezayir doğrudan Paris'teki İçişleri Bakanlığı'na bağlıydı. Burada vurgulanması gereken nokta, diğer Fransız kolonileriyle karşılaştırıldığında Cezayir'in Sömürge Daire'sinin değil, İçişleri Bakanlığı'nın yetkisi altında olmasıdır. Cezayir, birçok denizasıırı topraklarından yalnızca biriydi ancak Fransa için önemi her zaman farklı olmuştur. Çünkü Cezayir, Fransa'nın ayrılmaz bir parçası olarak tanımlanıyordu (Eyrice, 2008, ss. 77-78). 1950'lerin ortalarında bir milyon yerleşimci dokuz milyon Cezayirli ile yaşıyordu (Martin, 2012: xi). Lionel Babicz bu durumu şu sözlerle açıklıyor; "Cezayir en eski ve kesinlikle en önemli yerleşimlerden biriydi. Fransız mülkiyeti muazzam bir stratejik değere sahipti ve aynı zamanda Fransa'nın büyüklüğünün de simgesiydi. 1871'de Cezayir, sivil idarenin eline geçti ve daha sonra şu şekilde tanımlandı; "Fransa'nın Akdeniz'in diğer yakasındaki uzantısı, yerleşilecek geniş bir bölge Avrupalılar tarafından asimile edildi" (Babicz, 2013: 202). Bunların yanı sıra Fransa, ülkede mevcut olan arazi ve eğitim sistemini de değiştirdi. Toprak sisteminin bozulması, tarıma dayalı bir ekonomiye sahip olan Cezayirlileri felakete sürükledi. Cezayir'in iç kesimleri kurak ve verimsizdir. Koloniden önce halk, kıyı bölgelerinde tarımla uğraşıyordu, ancak koloniy-le birlikte Avrupalı yerleşimciler, halkın verimli topraklarını işgal etti halk iç kesimlere yani kurak bölgelere göç etmek zorunda kaldı. Üstelik bazı kaynaklara göre sömürge öncesi halk geçimini tarım ve koyun etinden sağlıyordu ancak yerleşimciler gelirlerinin düşük olduğunu düşünerek şarap üretimine yoğunlaşmışlardı. Bu süre zarfında bağlar artarken diğer ürünlerin üretimi azaldı. Bu nedenle de arazi sistemi değişti.

Cezayir'deki koloniler ülkenin en güzel topraklarına sahipken, bu toprakların yerlileri olan Cezayirliler ya kendi topraklarında Avrupalılar için çalışmak zorunda kalmış ya da geçimlerini sağlamak için Avrupa'ya, özellikle Fransa'ya göç etmek zorunda kalmışlardı. Sömürge uygulamaları sonucunda kendi ülkelerinde mülksüz kalan ve ailelerinin maişetini sağlamak için Fransa'ya göç eden Cezayirliler, bağımsız bir Cezayir'in ilk adımını da atmış olacaktı. Cezayir milliyetçiliğinin ilk tohumlarının Cezayir dışında atılmış olması da oldukça dikkat çekicidir (Eyrice, 2008: 77).

1870 yılında III. Napolyon'un düşüşüne ve Fransa'da Üçüncü Cumhuriyet'in yükselişine kadar Cezayir büyük ölçüde askeri yönetim altındaydı. Cezayir'de askeri idarenin kaldırılmasıyla birlikte 16 Mart 1871'de Muhammed El- Mokrani önderliğinde Mokrani isyanı başladı. Cezayir Kurtuluş Savaşı öncesindeki en büyük ayaklanma olması açısından oldukça önemlidir. Fransızların bir dizi baskı ve korkutma politikasına tepki olarak ortaya çıkan isyan, Fransa'nın Prusya ile savaş halinde olmasından yararlanmak isteyen kitlelerin harekete geçmesiyle başladı. 200'den fazla kabilenin desteklediği ve bir yıl süren isyan, Fransız ordu birlikleri tarafından vahşice bastırıldı. 1830'dan bu yana Cezayir'in tamamını kontrol altına alamayan Fransa, ancak 1871'de Mokrani İsyanı'nın bastırılmasıyla amacına ulaşabildi (Halil, 2022: 36).

1881'de Cezayirliiler için özel cezalar oluşturarak ve mülk edinimini düzenleyerek fiili ayrımcılığı resmileştiren bir yasa olan Yerli Yasası yürürlüğe girdi. Bu, Cezayirliilerin daha düşük bir hukuki statüye maruz kalmasına neden oldu ve onları temyiz hakkı olmaksızın hükümdarın insafına bıraktı. Kendi bölgelerinin dışına seyahat etmenin ve izinsiz hayvan satın almanın yasaklanması, zorunlu çalıştırma ve kıyafet kurallarının uygulanması, sokağa çıkma yasağının uygulanması da dahil olmak üzere bir dizi baskıcı yasaya maruz bıraktı. (Behiche, 2020) 1881'den itibaren Cezayir, Fransa'nın resmi bir uzantısı haline geldi ve "küçük Fransa" olarak adlandırıldı (Behiche, 2020). Asimilasyon süreci Fransız yönetimini pekiştirmek için uygulandı ve Fransız kimliği, yerli halkın kültür ve dinine karşı keskin bir şekilde tanımlandı (Behiche, 2020). Bu ayrımcı yasalar nedeniyle Avrupa nüfusu Cezayir'deki ayrıcalıklı konumunu nesiller boyunca korudu. Cezayirliilerin yaşadığı ekonomik zorluklar ve özellikle kendi ülkelerinde ikinci sınıf vatandaş haline gelmeleri binlerce Cezayirliyi ülkelerini terk etmek zorunda bıraktı. Ancak aynı zamanda sömürge yönetiminin uyguladığı baskıcı politikalar da Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden itibaren sömürge yönetimine karşı Cezayir ulusal hareketinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Yani Cezayir milliyetçilerinin siyasi taleplerini dile getirmeleri Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra başladı (Halil, 2022: 36).

Bu süreçte kamuoyunu bilinçlendirmek ve harekete geçirmek amacıyla birçok siyasi parti kuruldu. İlk siyasi örgüt olarak 1926 yılında Fransa'ya işçi olarak götürülen Cezayirliilerin Messali Hadj önderliğinde kurduğu Etoile Nord-Africaine (ENA) partisinden bahsedebiliriz. Bağımsızlık taleplerini ilk kez dile getiren parti, siyasi ve ekonomik reformların da yapılmasını talep etti. Ancak partinin faaliyetleri 1937'de Fransa tarafından sonlandırıldı. Bir diğer bağımsızlık hareketi lideri ise 1938'de Cezayir Halk Birlik Partisi'ni kuran Ferhat Abbas'tır. Ancak çağdaşlarına göre Abbas'ın ilk düşüncesi tam bağımsızlık değil, Fransız sistemi içinde Cezayir halklarının desteklenmesiydi (Ataöv, 1957: 147). Ancak zamanla Fransa'nın acımasız uygulamalarına kayıtsız kalamadı ve bağımsız bir Cezayir fikrini savunmaya başladı (Nam, 2013, ss. 169-170).

Post-kolonyal Perspektiften Cezayir

Siyasi, askeri ve ekonomik ilişkiler, tek başına Fransa'nın Cezayir'den çekilmesinin ardından bölgedeki hakimiyetini nasıl sürdürdüğünü açıklamak için yeterli değildir. Fransız sömürge bağlarının sömürge sonrası biçimlere dönüşmesinde en temel alan kültür olmuştur. Bu noktada eleştirel okuldaki hegemonya kavramı (Young, 2001: 55), sömürgecilik sonrası teoride neo-kolonyal dönemde devam eden hegemonik konumları ve ilişkileri açıklamaya yönelik geniş bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. Said'e göre karşı taraf üzerinde baskın ve etkili olan her türlü fikir, düşünce, kurum vs. hegemonyayı tanımlamaktadır. Aslında batı hegemonyası siyasetin de içinde bulunduğu bu kültürel alan içerisinde oluşmuştur (Bölme & Çavuşoğlu, 2020: 59).

Sömürge entelektüeli iki temel aşamadan geçer; birincisi, asimilasyon aşamasıdır. Yani sömürgeciye benzemeye çalışma aşamasıdır. Benzemediği sürece daha doğrusu benzediği kişi tarafından kabul edilmedikçe tepki verir. İkinci aşamada "negritudé" gibi kültürel özdeşleşim hareketlerine kapılır. Negritudé, 1930'lar, 40'lar ve 50'ler de Paris'te yaşayan Fransızca konuşan Afrikalı ve Karayipli yazarlar arasında Fransız sömürge yönetimine ve asimilasyon politikasına karşı bir protesto olarak başlayan edebi bir harekettir (Kavas, 2004: 18). Sömürge entelektüelleri, zamanla kendi kültürel kimliklerini yeniden keşfetmeye yönelmişlerdir. Frantz Fanon, siyahiliğin kültürel özcülüğüne tepki göstermeye başlamıştır. Çünkü sömürge öncesi kültürün karmaşıklığından ve hümanizminden şüphe etmekteydi. Ayrıca négritude fikirlerinden Césaire'in Fransa ile tam entegrasyonu savunmaya başlaması ve Fransa kültür bakanı André Malraux'yu Martinik'te sevgi gösterileriyle karşılaması Fanon'da öfke uyandırmıştır. Fanon'a göre ulusal kültür, geçmişten gelen bir öz değil devrim içindeki eylemin yarattığı dinamik, değişken bir kültürdü ya da öyle olmalıydı (Said, 1979: 24). Fanon'un "Emperyalizm, bir kimlik ihracatıdır." ifadesi post-kolonyal çalışmaları derinden etkilemiştir. Fanon'un "zenci"si gibi Said'in "doğulu"su da sömürgeci zihin yapısına bir atıftır (Courville, 2007: 218).

Post-kolonyal toplumlarda modernleşme çabasıyla ortaya çıkan yerel burjuvazinin Batı'ya yönelmesi, sömürgecilerin resmen sona erdirdiği sömürge ilişkilerinin yeniden başlaması için önemli bir avantajdı. Ulus devlet olma fikrini başarmış bir toplumun milliyetçi söylemi, kendi içinde oldukça sıcak görünse de Batı'ya olan bağımlılığını çözebilmiş değildir. Cezayir'in ilk Cumhurbaşkanı Ahmet Ben Bella'nın dekolonizasyon döneminde yaptığı bir konuşmada Fransa'nın sömürge etkilerini yok etmek için okullarda Arapça öğretilmesinin önemini vurgulaması ve bunu yaparken de Fransızca konuşması buna iyi bir örnektir. Eski sömürgeci, ulus-devlet bağlantısıyla kaybedilen toprakları yeni-sömürgeci ilişkiler çerçevesinde yönetmeye devam etti. "Avrupa emperyalizmi ve üçüncü dünya milliyetçilikleri, birlikte ulus-devleti en çok arzu edilen siyasi topluluk biçimi olarak evrensellettirdiler (Chakrabarty, 1992: 87).

Frantz Fanon, sömürge burjuvazisinin sömürge ülkelerdeki egemenliğini sürdürmesinin imkansız olduğunu anlayınca kültür, değerler ve teknikler gibi alanlarda geri planda mücadeleyi sürdürmeye karar verdiğini söyler(Fanon, 1963: 50). Gelinek noktada Fransızca, Fransa için sürekliliğin sağlanması açısından ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Dil sorunu sömürge etkisinin öngörülebilir sonucu olarak Cezayir’de hassas bir konu olmuştur. Devletin resmi dili Arapçadır ancak çok az sayıda Cezayirli bu dili konuşarak büyümektedir. Cezayir Frankafon bir ülke olmasa da Fransızcanın en çok konuşulduğu ikinci ülkedir.

Kültürel hegemonyanın sürdürülmesinde en önemli unsurlardan biri eğitim olmuştur. Cezayir’de çok sayıda öğrenci, ilkokul ve ortaokulda Arapça okuduktan sonra üniversitede tüm bilimsel uzmanlıklar Fransızca öğretildiği için dil politikalarının kurbanı oluyor (Chaif, 2015). Eğitimdeki bu iki başlılık ile, Cezayir Yüksek Öğrenim Bakanı Tayeb de Bouzid, 2019 yılında sömürge etkilerinin izlerini silmek için tartışmalı bir karar aldı. “Fransızca bizi hiçbir yere götürmez” diyerek ülkedeki üniversite yönetimlerine Fransızca yerine İngilizce kullanmaları talimatını verdi(Ghanmi, 2019). Bu, Cezayir’de hâkim yabancı dil olan Fransızcanın yerini İngilizcenin almasına yönelik bir adım olsa da uzmanları ikiye böldü. Bir taraf İngilizcenin uluslararası bilimin dili olması nedeniyle Cezayir’in bilimsel faaliyetlerinin daha görünür olabilmesi için birçok ülke gibi eğitim dilinin de İngilizce olması gerektiğini savunuyor. Karşı taraf bu dönüşümün eğitim sistemini felakete sürükleyeceğini düşünüyor. 2016 yılında resmi dil olarak kabul edilen Amazigh/Berberi dilinin altı lehçesinden hangisinin okullarda okutulacağı konusunda henüz bir fikir birliği bulunamamakla birlikte Darja’dan (Cezayir’in Arapçası) sonra Fransızca ve Amazigh’in ortaya çıkışı, işleri daha da karmaşık hale getiriyor (Halil, 2022: 25).

Post-kolonyal çalışmalarda incelenen konulara genel olarak bakıldığında; her şeyden önce sömürgecilik sonrası ortaya çıkan yeni siyasal sistemin Batı ile emperyalist ilişkisi sonucunda madun ve yerel elit arasındaki uçurumla ilgiliydi. İkincisi ise sömürgecinin asimilasyon uygulamaları sonucunda yerli halkta yaşanan kimlik krizinin incelenmesidir. Asimilasyonun oluşturduğu tahribatlar sonucunda yerli halkın dilinde ve hafızasında oluşan sınırlamalar, yerli halkı Batılı gibi konuşma, giyinme gibi sosyal pratiklerinde meydana gelen dönüşüm sürecine itmiştir. Bu durumda yerli halk kendini kanıtlamanın yolunu Batılı gibi davranarak buluyor. Ortaya çıkan “taklit” ve bunun etkileşimleri post-kolonyal çalışmalarda incelenen temel argümanlardan birini oluşturmaktadır (Erdoğan & Alemdar, 2010: 409). Memmi’ye göre sömürgeleştirilenin bu taklitten arınmasının ve kendini keşfetmesinin yolu “sömürgecinin reddedilmesi”nden geçmektedir (Memmi, 1974: 133). Bu kavram hem ekonomik hem de kültürel anlamda bağımlılık ilişkileri nedeniyle post-kolonyal çalışmalarda tartışılmaya devam etmektedir.

Bütün bunların yanı sıra geçmişe dönüş, birçok açıdan post-kolonyal çalışmalarda önemli bir özelliktir. Sömürgeci entelektüelin yaptığı bu dönüş altında

“mevcut barbarlık koşullarında övünülecek pek bir şey kalmadığı” (Fanon, 1963: 201) için kendi kültürlerini yeniden keşfetme ihtiyacı duymuşlar ve bu doğrultuda sömürgecilik öncesi döneme dönüş çok önemli bir yerde durmuştur. Böylece kaybettikleri kültür ve kimliklerini sömürge topraklarına gelmedikleri zamanki gibi yaşamaya devam edebileceklerdi. Bu bağlamda hafıza, post-kolonyal çalışmaların temel yapı taşıydı. Sömürgecilik döneminde bilinçli olarak yok edilmeye çalışılan, unutturmaya yönelik stratejiler sonucunda dil ve kültürlerini kaybetmeye başlayan halkın sömürgecilik sonrası dönemde geçmişlerine ne ölçüde yeniden kavuştukları ve ne elde edebildikleri üzerine pek çok çalışma bulunmaktadır. Kazanılan şey aslında post-kolonyal edebiyatın önemli bir bölümünü oluşturan kendi geçmişleridir. Bugün post-kolonyal Cezayir’e baktığımızda post-kolonyal literatürdeki birçok kavramın somut halini temsil etmektedir.

Dekolonizasyon Sonrası Dönemde Cezayir-Fransa İlişkileri

Bağımsızlıktan sonraki dönemde Cezayir şunu net bir şekilde ifade etti: Eski sömürgecisiyle ilişkilerini sürdürmesine rağmen, Fransa’nın Cezayir iç işlerine herhangi bir müdahalesinin kesinlikle kabul edilemez olduğunu ifade etmiştir. Bağımsızlığının ardından kısa bir süre sonra Cezayir, 1991-2002 yılları arasında kanlı bir iç savaş yaşadı. Bu gelişme, Cezayir’in Fransa ile ilişkilerini başka bir boyuta taşıdı. Başlangıçta Cezayir iç savaşına tepkisiz kalan Fransa, İslami Selamet Cephesi’nin (FIS) muhtemel zaferinin ardından Cezayir ordusunun Fransızlar aracılığıyla seçimlere müdahale etme gerekliliğini açıkça ifade ederek Cezayir siyasetindeki etkisini arttırmıştır (Halil, 2021: 705). Takip eden süreçte Cezayir- Fransa arasındaki ilişkiler 2005 yılında Fransa’daki Ulusal Meclis tarafından “Fransız varlığının yurtdışındaki olumlu rolünü öne süren yasanın yürürlüğe girmesiyle bağımsızlıktan sonraki en kötü dönemini geçirmiştir. Tartışmalı yasanın 4. Maddesinin 2. Paragrafı şöyledir: (Lotem, t.y.)

Okul programları, özellikle Fransa’nın yurtdışındaki, özellikle de Kuzey Afrika’daki varlığının olumlu rolünü kabul ediyor ve tarih ve kültüre önem veriyor. Fransız ordusunun fedakârlık yaptıkları bu topraklar, hak ettikleri seçkin yerdir.’

Bu yasa, Fransız sömürgeciliğinin kolonilere eğitim, sağlık ve altyapıya büyük yatırımlar sağladığını ve bunların gelişimlerini kolaylaştırdığını savundu. Yasa, hem Fransa’da hem de Cezayir’de ciddi tartışmalara yol açmıştır. Bu tartışmalar, Fransa’nın sömürge tarihi ve okul müfredatının revizyonuna yol açtı. Fransa’nın sömürge geçmişi 1980’lerden beri okul müfredatında yer almıştır ancak 1999’da Cezayir Savaşı’nı resmen kabul eden Fransa’nın sömürge tarihini olduğu gibi yansıtmaması beklenemezdi. Tartışmadan kısa bir süre sonra, Fransız hükümeti sömürge tarihine daha fazla vurgu yapmak için okul müfredatını güncellemeye başladı. 2011’de Fransa’da Cezayir Savaşı ve köle ticaretine odaklanan yeni bir okul kitabının yayınlanmasıyla, Fransa’nın sömürge tarihiyle yüzleşmesine doğru büyük bir adım atıldı. Ayrıca şu anda lise

son sınıf programında “Cezayir Savaşı’nın Anısı” adlı zorunlu bir modül bile eklenmiştir. Bu modül, Akdeniz’in her iki yakasında farklı şekilde inşa edilen Cezayir Savaşı’nın anılarıyla ilgidir.

Ancak bu girişimlerin hiçbiri Cezayir için yeterli olmadı. Uzun bir süredir Cezayir, ikili ilişkilerin sürdürülebilirliği için ön koşul olarak sömürgeleştirme sırasında işlenen suçlar için Fransa’dan resmi bir özür talep etti ancak bu özür hiç gelmedi (Raphaël Lefèvre, 2015: 316). Eski Fransa Cumhurbaşkanı François Hollande, 2012’de Cezayir’e yaptığı resmi bir ziyarette, ülkesinin işgalinin “haksız ve vahşi” olduğunu ilan etti ancak herhangi bir özürden bahsetmedi. 2017’de Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, bir konuşmasında Fransa’nın Cezayir’deki zulmünü “insanlığa karşı suçlar” olarak nitelendirdi. 2019’da Macron daha fazlasını yaptı ve Fransa’nın Cezayir Bağımsızlık Savaşı sırasında Fransız ordusuna, paraşütçülere ve özel kuvvetlere işkenceyi başlatan sistematik bir komuta zincirine sahip olduklarını kabul etti. Ancak Fransa, yıllardır resmi bir özürden kaçınmaktadır. Bu da Cezayir ile Fransa arasındaki ilişkiyi kısır bir döngüye sokmaktadır (Raphaël Lefèvre, 2015: 316).

Sömürge olgusu, sömürgeciliğin etkilerinin fiilen sona erdiğini ima etse de sömürgeleştirilen ülkelerin çağdaş, ekonomik, siyasi ve sosyal yapılarının sömürge döneminden kalan uygulamalarla şekillenmeye devam ettiğini ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Literatürde bu kavram genellikle olumsuz anlamda kullanılmaktadır (Halil, 2022: 48).

Takip eden süreçte Cezayir’deki sömürge etkisinin Cezayir kimliğini nasıl etkilediğini, Cezayir’in ulusal kimliğinin oluşmasında Fransa’nın nasıl bir rolü olduğu irdelenecektir.

Cezayir’in Ulusal Kimliği

Sömürge geçmişi olan birçok ülkede olduğu gibi Cezayir’de de ulusal kimlik inşası, sömürgecilere karşı direniş ekseninde gerçekleşti. Avrupa devletlerinin 18.yüzyılın ortalarında başlayan sömürge yarışına ve 19.yüzyılda emperyal mücadeleye dönüşen sömürge dönemine baktığımızda, Afrika kıtası bu mücadeleden en çok etkilenen coğrafyalardan biri olmuştur. Afrika’da ve özellikle Kuzeybatı Afrika’da sömürge, yerli halkların kültürel asimilasyona tabi tutularak dinlerinin ve dillerinin değiştirilmesi yoluyla oldu. Asimilasyon sürecinin en yoğun yaşandığı yerlerden biri de Fransa’nın yayılma alanı olan Tunus ve Cezayir oldu. Bu bağlamda Cezayir, özellikle Akdeniz’i çok iyi kontrol eden konumuyla Fransız kültürel asimilasyon uygulamalarından diğerlerine göre daha fazla etkilenen bir ülke olarak ön plana çıkmıştır.

Cezayir’in sömürgeleştirilmesiyle başlayan süreçte, Fransız dilinin, kültürünün ve Katolik Hristiyanlığın bölgede yayılması amacıyla Papalık ile koordineli olarak Fransız hükümetinin desteklediği projelerle çok sayıda Fransız, Kuzey Afrika’daki kolonilere getirildi. 1866 yılında 187 koloni oluşturulmuş

ve Cezayir’de 273 rahip görev yapmıştır (Brockhaus, 2022). Bu dönemde Fransa’da Cezayir’deki yayılcı kolonizasyon faaliyetleri Papalıktan büyük destek görmüştür. Dönemin Katolik lideri Papa XIII. Léon, “Cezayir, 200 milyon ruhun yaşadığı Afrika’ya açılan kapıdır” diyerek destek verdi ve Cezayir’de oluşturulan “Başpiskopos Yardımcılığı’nın ardından Tunus, Libya, Mısır, Etiyopya, Kongo, Gine ve Mısır’da kısa bir zamanda piskopos yardımcılıkları kuruldu (Brockhaus, 2022).

Bu bağlamda Fransa, sömürge topraklarında ve özellikle Cezayir’de tam hâkimiyet kurmak amacıyla bu toprakları kültürel asimilasyon yoluyla Hristiyanlaştırma ve Fransızlaştırma yolunu seçmiştir. Böylece misyonerler, Sahra ve Savan’larda yaşayan kabileleri ana merkezlerden etkileme hedefine yönelmiş ancak kabilelerin sert direnişi ve ardından Hristiyan propagandasının yasaklanması ve misyonerlerin merkezlerde çalışmaları ile karşılaşmıştır. Hem bölgedeki Fransız yönetimi hem de misyonerler tarafından Cezayir’in Hristiyanlaştırılması ve Fransızlaştırılması için alınacak tedbirler konusunda çok detaylı araştırmalar yapılmış ve fikirler ortaya konmuştur (Halil, 2022: 51).

Misyonerlerin en önemlilerinden biri de Cezayir’de ve Cezayir kabilelerinde misyonerlik yapmış olan Charles De Foucauld’dur. Ortadoğu, Kuzey Afrika ve özellikle Cezayir’de uzun yıllar misyonerlik yapan Foucauld, Papa’ya yazdığı meşhur mektubunda, Cezayir halkının İslam’a çok bağlı olduğunu, Fransa’nın bu topraklarda kalabilmesi için bu halkların Fransızlaştırılması ve Hristiyanlaştırılması gerektiğini ifade etmişti. Mektupta ayrıca ne yapılması gerektiği, hedef kitlenin kim olduğu ve nasıl bir yöntem uygulanması gerektiği anlatılmıştır (Halil, 2022: 53). Fransa, Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra İkinci Dünya Savaşı başlayana kadar bu toprakların yerli halklarını hem zorlayıcı tedbirlerle hem de kültürel değişime yönelik eğitim faaliyetleriyle destekleyerek Fransızlaştırma ve Hristiyanlaştırma çalışmalarını yürüttü. Fransa, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra savaştan galip çıksa da ağır ekonomik ve siyasi bunalımlarla karşı karşıya kaldı ve sömürgelerindeki gücünü pekiştiremedi. 1948’de diğer sömürgeler gibi Cezayir’in de kendi toprağı olduğunu ilan etmiş ve bağımsızlık sağlanana kadar uzun soluklu ve kanlı bir mücadele yaşanmıştır (Halil, 2022: 52).

Cezayir milliyetçiliğı 1920’lerde ortaya çıktı (Martin, 2012: 121). Cezayir milliyetçiliğı dört koldan oluşuyordu; asimilasyoncular, dini ruhban hareketi, komünistler ve radikal milliyetçiler. Bu dört koldan kısaca bahsetmek gerekirse, asimilasyon yanlıları, Fransız Cezayir’indeki haksızlıkları ortaya çıkarmak için Fransız cumhuriyetçi modellerinden ve dilinden yararlandılar; din adamları, Ortadoğu’dan yayılan pan-Müslüman rönesansının fikirlerini benimsedi; komünistler, 1917 Rus Devrimi’ni örnek aldılar; radikal milliyetçiler ise Fransız Komünist Partisi’nin fikirlerinden ve pan-Arap milliyetçiliğı ideolojisinden ilham almışlardı. (Martin, 2012: 121). Yaygın inanışın aksine, Cezayir milliyetçiliğı Kasım 1954’teki FLN (Front de Liberation Nationale)

ayaklanmasıyla başlamadı (Martin, 2012:123). Aslında Cezayir milliyetçiliği ile 1918 ve 1954'teki Fransız solu arasındaki ilişki, sekizinci devrim için çok önemli bir belirleyici faktördü. Bunu takip eden yıl Fransa ile çatışma çıktı. Dahası Cezayir'in taleplerinin karşılanamaması, Cezayir milliyetçiliğinin Fransız Sosyalist Partisi (Section Française de l'Internationale Ouvriere – SFIO) ile olan ilişkisini önemli bir çatışma kaynağı haline getirdi (Martin, 2012: 123). Bu çatışma FLN'nin siyasi kültürünü şekillendirdi ve FLN'nin herhangi bir reform veya serbest seçim önerisine karşı çıkmasına yol açtı. Sonuçta FLN'nin sömürgecilğe karşı silahlı mücadelesi 1954'te başladı.

1962 yılında imzalanan bağımsızlık antlaşmasından sonra bir milyondan fazla sömürgeci ve Cezayirli ülkeyi terk ederek Fransa'ya gittiler. Bu mücadele aslında 1962 yılına kadar devam etmiş ve bu tarihte Fransa Cezayir'den ayrılırken Cezayir, bağımsız bir devlet olarak uluslararası topluma katılmıştır. Cezayir bağımsız bir devlet olmasına rağmen, günümüzde hala sömürgeciliğin izlerini taşımaktadır.

Fransa Sömürgesi Altındaki Cezayir'in Bugünü

Sömürge döneminde Cezayir dili, kültürü ve yaşam tarzıyla Fransızlaştırılmaya çalışıldı. Bu süreçte Fransa, Müslüman halkın kimliğini ve kültürünü yok etmek, Arapça ve Berberi dili yerine Fransızca'yı hâkim kılmak için baskı uygulamıştır. Bu durum bağımsızlıktan sonra Cezayir ulusal kimliğinin oluşmasında büyük bir sorun yarattı. Ülkenin ulusal kimliği Arap mı, İslam mı, Berberi mi yoksa Akdeniz mi? olduğu konusunda ihtilaflar meydana getirmiştir. Cezayir bunların hepsi olabilir ancak kendi dilini ve kültürünü empoze eden Fransız sömürgecilerinin ayrılışından bu yana altmış yıldan fazla zaman geçmesine rağmen ülke hala yeniden ulusal kimlik inşa etme mücadelesi vermektedir (Metz, 1993: 33). Cezayirliler, seslerini duyurma fırsatı buldukça Fransa'nın sömürge yönetimi sırasında Cezayirlilere yaşattığı acılardan dolayı Fransa'dan bir özür beklediklerini ancak resmi özrün gelmediğini dile getirmişlerdir. Üstelik dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy şu cevabı vermişti: “oğullardan babalarının hataları için özür dilemelerini isteyemezsiniz. Her iki ülkenin siyasetçilerinin de bu söylemleri uzun yıllar sürdürmeleri nedeniyle, iki ülke arasındaki ilişkiler pamuk ipliğine bağlı olarak devam etti.

Siyasi, ekonomik ve politik ilişkilerin tek başına Fransa'nın Cezayir'deki hâkimiyetini nasıl sürdürdüğünü açıklamaya yetmediği yukarıda da ifade edilmişti. Fransız sömürgesinin, dekolonizasyon sonrası döneme miras bıraktığı en temel alan kültür olmuştur. Kültürün yanı sıra dil de ulusal kimliğin en önemli unsurudur ve bunun bilincinde olan sömürgeciler, Afrika'daki hâkimiyetleri sırasında yönetim ve eğitimde kendi dillerini zorunlu hale getirmiş ve ayrılırken bunu Cezayir halkına miras olarak bırakmışlardır. Cezayir'de diğer sömürge ülkelerine benzer bir kadere maruz kalmıştır. Sömürge döneminde sömürge yönetimi okuma- yazma öğrenmek ve dini eğitim almak için dini okullara gitmeyi tercih eden Cezayirli Müslümanların eğitim almasını

engelledi. 1843'te habus arazilere el koydu ve dini okulların finansmanını engelledi (Metz, 1993: 93). Eğitimli Müslüman öğretmen sayısı az olduğundan, Müslüman okullarında çoğunlukla Fransız öğretmenler istihdam ediliyordu. Üstelik Müslüman Cezayirli ve Avrupalı yerleşimcileri bir araya getirmeyi amaçlayan iki dilli, iki kültürlü okullar kurma girişimleri açıkça başarısız oldu ve 1870'ten sonra aşamalı olarak kaldırıldı (Metz, 1993: 93). O dönemde Cezayirli arasında eğitim oranı çok düşüktü. Fransız eğitim sistemine bağlı okullarda müfredat Fransızcaydı ve Arapça kullanılmıyordu.

1962 yılındaki bağımsızlıktan sonra Arapçanın ulusal dil olarak kabul edilmesi Fransa ile bir kopuşu temsil ediyordu ve bağımsızlığını yeni kazanan bir ülkenin ulusal bir kimlik oluşturması gerekliydi. Eğitim reformu Cezayir hükümetinin gündeminin üst sıralarında yer aldı ve devlet, İslami kültürel değerleri yeniden canlandırarak ve Arapçayı ulusal bir dil olarak belirleyerek halkını Fransız asimilasyonundan kurtarmaya çalıştı (Halil, 2022: 55). Günümüzde Cezayir eğitimindeki kaosu nedeni olarak Araplaştırma politikalarını görenlerin sayısı oldukça fazladır. Aynı zamanda Arapça öğrenim gören öğrencilerin Fransızca yeterliliği olmadığı sürece iyi bir işe sahip olmaları pek olası değildir (Roux, 2017: 118). Öte yandan binlerce Cezayirli, Fransa'daki üniversitelerden burs alabilmek için her yıl Fransızca sınavlarına girmektedir. 2019 yılında yaklaşık 23.000 Cezayirli, Fransız üniversitelerine kaydolup Fransa'daki yabancı öğrencilerin %8'ini oluşturmaktadır (Roux, 2017: 119).

Bağımsızlığın ardından iktidara gelen elitlerin Fransız okullarına gitmesi ve kendilerini Fransızca ifade etmeleri nedeniyle Fransızcanın etkisi ortadan kaldırılamamıştır. Nitekim Cezayir'in ilk Cumhurbaşkanı Ahmet Ben Bella, Fransa'nın sömürge mirasını yok etmek için okullarda Arapça öğretilmesinin önemine vurgu yapıyordu ancak bunu söylerken Fransızca kullanması büyük bir çelişki yaratmıştır. Üstelik Cezayir Ulusal Siyasal Bilimler Yüksek Lisans Okulu Kıdemli Öğretim Görevlisi Malika Ribai Maamri, bu noktada çok önemli bir soru soruyor: Cezayirlilerin kendilerini eski efendilerinin diliyle ifade etmeye devam ettikleri sürece kendi kültürlerini yeniden inşa etmeleri mümkün mü? (Maamri, 2009: 87). Cezayirliler için Fransızca yalnızca sömürgecinin dili değil aynı zamanda sömürgeciliğe karşı mücadelede ulusal kurtuluşun dili olarak kullanılabilecek bir direniş haline geldi (Maamri, 2009: 86). Bunun çarpıcı bir örneği şu şekilde verilebilir: Cezayirli romancı Malek Haddad'ın şu sözlerinde ifade edilmek istenen şey net bir şekilde görülebilir. "Bağımsızlık kelimesini ilk kez Fransızca kullandım" (Zaghlami, 2017). Bu ifadeler, Cezayirlilerin bugün bile içinde bulunduğu ikilemi ortaya koymaktadır.

Cezayir'in Fransa ile ilk karşılaşmasının travmatik etkileri halen devam etmektedir. Dekolonizasyondan sonra bile Fransız dilinin ve kültürünün ülkede kullanılmaya devam edilmesi, Fransa'nın Cezayir'i halen bir kale olarak görmeye devam etmesine sebep olmaktadır. Ülkede Fransız sömürgeciliğinin en zararlı etkilerinden bazıları, Fransızca ve Fransız kültürel değerleri Cezayir

halkı tarafından istemsiz bir şekilde içselleştirilmesidir. Bu kapsamda Ceza-yirlilerin ana dilleri Fransızca olmaya devam etmiş, dolayısıyla sömürgeciliğin etkisi altında bir Fransız edebiyatı meydana getirmişlerdir. Fransız dili Cezayirli'nin kimliğini o kadar yapılandırmış ki hâkim kimliği bozmak neredeyse imkânsız görülmektedir. Bu durum Fransız işgalinin ünlü eleştirmenlerinden Rachid Boudjedra tarafından “sosyal disleksi” olarak tanımlanmaktadır (Mamri, 2009: 85). Fransızca, ülkenin resmi dili olmasa da hem halk arasında hem de kamusal alanda yaygın olarak kullanılmaktadır. Günümüzde Cezayir elitleri iletişim dili olarak Fransızca'yı tercih ediyor. Resmi olmayan istatistiklere göre bugün 10 milyondan fazla Cezayirli Fransızca'yı ekonomi, kültür, sanat, turizm ve hizmet alanlarında ve günlük işlerinde kullanmaya devam etmektedir. Fransa, bu toprakları terk etmiş olsa da geride bıraktığı kültürel asimilasyonun etkileri hala yoğun bir şekilde hissedilmektedir. Bu durum, ulus, kimlik ve kültür algısı üçgeninde ciddi bir paradoksa neden olmaktadır.

Fransız Cumhurbaşkanı Macron, 2021 yılında De Mode'a yaptığı açıklamada, Fransız kolonisinden önce Cezayir diye bir milletin olmadığını iddia etmişti. Macron'un başlıca iddiası, Cezayir ulusal kimliğinin sömürgeciliğin sonunda ortaya çıktığıydı. Milliyetçilik literatürüne bakıldığında Macron'un iddiasının tamamen yanlış olduğu söylenemez. Literatürde 19.yüzyıl sömürgecilik yüz-yılı olarak tanımlanmaktadır. O dönemden sömürgecilikten kurtuluş dönemine kadar yeryüzünde batılı devletlerin sömürgeleştirmedeği toprak parçası neredeyse kalmamıştı (Birsell, 2013: 46).

Öte yandan batılı beyaz ırkın üstünlüğüne dayanan sömürge milliyetçiliği, Andrew Heywood'un ifadesiyle bumerang etkisi yaratmıştı. İkinci Dünya Savaşı sonrasında sömürgecilere karşı bağımsızlık mücadelesi veren ülkelerin sayısı giderek arttı. Temel motive edici faktör, sömürgecilığe karşı mücadeledir, bu nedenle literatürde sömürgecilik karşıtı milliyetçilik olarak tanımlanmaktadır (Heywood, 2013: 45). Macron'un bu bağlamdaki açıklamalarına bakılırsa 2. Dünya Savaşı sonrasında Fransız sömürgecilğine karşı Cezayir'in bağımsızlık mücadelesi ile başlayan ulus inşası süreci için doğru bir ifadedir.

Bu bağlamda Cezayir'in Fransız sömürgecilğine karşı verdiği mücadele, Cezayir ulusal bilincinin oluşmasında temel etken olarak değerlendirilebilir. Fransız düşünür Ernest Renan'ın dediği gibi bir milletin doğuşunu etkileyen faktörlerden biri de geçmişte yaşanan büyük acılardır. Fransız sömürgeci uygulamalarına maruz kalmaktan bu kadar insanın hayatını kaybetmesi, Cezayir ulusunun yaratılışını motive eden milliyet fikrinin ardındaki “öteki” kim olduğunu ortaya çıkardı.

Aslında Macron'un Cezayir konusunda dile getirdiği düşüncenin Rudyard Kipling'in 1899 tarihli *The White Man's Burden* (Beyaz Adamın Ağır Yüğü) adlı şiirine dayandığını söyleyebiliriz. (Kipling, 1899) Bu batının kendi sömürgelerini bile modernleştirdiği varsayımına dayalı bir anlayışı ifade ediyor. Bu kapsamda bize “beyaz adamın ağır yükü”nü hatırlatıyor. Bu ağır yük,

kolonileri geliştirip modernleştiriyor ve hatta modern ulusların ortaya çıkmasına neden oluyor. Cezayir ulusunun Fransa tarafından inşa edildiği iddiası bir yandan sömürüyü gizleyip meşrulaştırıyor, diğer yandan da bölgeye modernizm, demokrasi ve insan hakları getirme iddiası taşıyor.

Sonuç olarak bugün Cezayir ulusal kimliği doğrudan Fransa'nın sömürge mirasıyla şekillenmiştir ve görünen o ki Fransız dili Cezayir'de varlığını sürdürmeye devam edecektir. Kuşkusuz Arapçanın resmi dil olması Cezayir'e ulusal bir kimlik duygusu kazandırıyor ancak Fransızcanın toplumda hala ana dil statüsünde olması, Cezayir'in mevcut kimliğine dair sorunları gündeme getirmektedir.

Sonuç

Bu çalışma, Cezayir-Fransa ilişkilerini tarihsel, teorik ve kültürel boyutlarıyla ele alarak, kolonyal geçmişin sömürge sonrası dönemde nasıl bir süreklilik arz ettiğini göstermeyi amaçlamıştır. Özellikle post-kolonyal teori çerçevesinde yapılan çözümlemeler, klasik uluslararası ilişkiler kuramlarının çoğunlukla yüzeyde bıraktığı veya ihmal ettiği kimlik, dil ve hafıza gibi derin yapısal sorunların, devletler arası ilişkilerin doğasını ne ölçüde belirlediğini gözler önüne sermektedir. Cezayir örneği, bu bağlamda, kolonyal geçmişin yalnızca fiziksel işgal ve sömürge yönetimiyle sınırlı kalmadığını, aynı zamanda kültürel, dilsel ve zihinsel düzeyde de uzun vadeli etkiler yarattığını ortaya koymaktadır.

Cezayir'in 1962 yılında bağımsızlığını kazanması, kolonyal tahakkümün sembolik olarak son bulduğu bir dönüm noktası olarak kabul edilse de, bu kazanım ülkenin kültürel ve kimliksel yeniden inşasında birçok çelişkiyi de beraberinde getirmiştir. Sömürgecilik süreci boyunca Fransızca'nın eğitimde, yönetimde ve kamusal yaşamda merkezî bir rol oynaması; Fransız değerlerinin kültürel üstünlük üzerinden meşrulaştırılması ve yerli halkın kendi geçmişine dair kolektif hafızasının silinmeye çalışılması, dekolonizasyon sürecinden sonra da devam eden yapısal sorunların temelini oluşturmuştur. Özellikle dil meselesi, bağımsızlıktan bu yana süregelen en kritik meselelerden biri olmaya devam etmektedir. Resmî olarak Arapça'nın kabul edilmesi, ulusal kimliğin yeniden inşasına yönelik bir çaba olarak okunabilir; ancak Fransızca'nın hâlâ bilimsel ve akademik üretimde baskın dil olması, Cezayir'in kültürel anlamda tam anlamıyla bağımsızlaşamadığını göstermektedir.

Bu noktada, sömürge sonrası kimlik inşasının yalnızca sembollerle değil, aynı zamanda toplumsal, siyasal ve kurumsal dönüşümlerle desteklenmesi gerektiği açıktır. Eğitim sistemi başta olmak üzere devlet politikalarının dilsel çoğulluğa alan tanıyan, yerli dilleri güçlendiren ve kültürel hafızayı kurumsallaştıran bir yapıya kavuşturulması, Cezayir'in gerçek anlamda post-kolonyal bir özne olabilmesi için elzemdir. Bu bağlamda, Cezayir'in Arapça, Berberice ve Fransızca arasında dengeyi gözetken çok dilli ve çokkültürlü bir vatandaşlık

anlayışı geliştirmesi, hem ulusal birliğin inşası hem de dışa dönük kültürel bağımsızlık açısından kritik önemdedir.

Fransa açısından bakıldığında ise, sömürgecilik dönemine dair yüzleşme süreçlerinin yetersizliği, hem Fransa'nın kendi iç barışı hem de eski sömürgeleriyle olan ilişkileri açısından sürdürülebilir bir normalleşmenin önünde ciddi bir engel teşkil etmektedir. Bugüne kadar Fransa'nın sömürgeci geçmişine ilişkin çeşitli açıklamaları olmuş olsa da, tarihsel adaletin tesisi açısından sembolik özrün hâlâ eksikliği hissedilmektedir. Cezayir özelinde, bu yüzleşme yalnızca siyasi bir jest olarak değil; aynı zamanda eğitim politikaları, kültürel üretim ve kamu söylemleri üzerinden yeniden kurgulanmalıdır. Fransa'nın bu konuda atacağı adımlar, yalnızca Cezayir ile ilişkilerini dönüştürmekle kalmayacak, aynı zamanda Avrupa'nın sömürgecilikle hesaplaşma sürecine de yön verecektir.

Bu bağlamda, post-kolonyal teori sadece akademik bir analiz aracı değil; aynı zamanda siyasi ve etik sorumluluklar çerçevesinde işlev görebilecek bir düşünsel zemindir. Cezayir-Fransa ilişkileri örneği, bu teorik çerçevenin somut bağlamlara nasıl uygulanabileceğini göstererek, post-kolonyalizmin uluslararası ilişkiler disiplininde daha güçlü bir yer edinmesine katkı sunmaktadır. Bu çalışma, aynı zamanda sömürgecilik deneyimi yaşamamış ülkelerin de, özellikle temsil, epistemoloji ve kimlik politikaları bağlamında kolonyal söylemlerin etkisinde olabileceğini göstermektedir. Türkiye gibi doğrudan sömürgeleştirilmemiş ancak Batı-merkezli bilgi sistemlerinin etkisiyle kendi tarihsel anlatılarını yeniden üretmek zorunda kalan ülkeler için de Cezayir örneği öğretici bir zemin sunmaktadır.

Özellikle Türkiye-Fransa ilişkilerinde zaman zaman nükseden kültürel üstünlük söylemleri, Batı-merkezli medeniyet anlayışı ve geçmişin farklı biçimlerde hatırlanma pratikleri, post-kolonyal kuramın Türkiye bağlamında da düşünülmesini gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede, post-kolonyal teori yalnızca Afrika, Asya ya da Latin Amerika'ya özgü bir analitik kategori olarak görülmemeli; aksine, modern uluslararası sistemin tüm aktörlerini tarihsel olarak şekillendiren bir dinamik olarak ele alınmalıdır.

Sonuç olarak, Cezayir-Fransa ilişkileri, geçmiş ile gelecek arasındaki köprüyü kurmakta zorlanan, ancak bu zorluğu anlamlı bir yüzleşme ve yeniden inşa sürecine dönüştürme potansiyeline sahip bir örnek teşkil etmektedir. Bu ilişkiler, yalnızca iki ülke arasındaki tarihsel bir mesele değil; aynı zamanda kolonyalizmin küresel sistemde yarattığı derin yaraların hâlâ açık olduğunu ve bu yaraların ancak eleştirel düşünce, etik sorumluluk ve çok boyutlu politikalarla iyileştirilebileceğini hatırlatmaktadır. Cezayir örneği, bu bağlamda yalnızca tarihsel bir vaka değil; aynı zamanda post-kolonyal dünyanın entelektüel, kültürel ve siyasi mücadelelerini anlamak için temel bir referans noktasıdır.

Kaynakça

- Ataöv, T. (1957). *Afrika ulusal kurtuluş mücadeleleri*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.
- Babicz, L. (2013). Japan-Korea, France-Algeria: Colonialism and post-colonialism. *Japanese Studies*, 33(2), 201–211. <https://doi.org/10.1080/10371397.2013.816243>
- Baktıaya, A. (2010). 1830: Fransa'nın Cezayir'i işgali, Abdülkadir'in yükselişi ve Amerikan kamuoyunda "Abdülkadir" hayranlığı. *Ortadoğu Etütleri*, 2(2), 143–169.
- Balcı, A. (2022). Algeria in declining Ottoman hierarchy: Why Algiers remained loyal to the falling patron. *Cambridge Review of International Affairs*, 35(3), 375–393. <https://doi.org/10.1080/09557571.2020.1795082>
- Bayram, M., & Kurt, M. Y. (2024). The locomotives of the Algerian hydrocarbon industry: Anti-colonialism, nationalism, and rentierism. In *Analyzing energy crises and the impact of country policies on the world* (pp. 195–212). IGI Global.
- Behiche, H. (2020). Unveiling France's hidden histories in Algeria holds the key to understanding its modern Islamophobia. *The Conversation*.
- Benamou, G.-M. (2012). *Bir Fransız yalanı*. Babıali Kültür Yayıncılık.
- Benjamin, T. (2007). Encyclopedia of Western Colonialism Since 1450. In *Encyclopedia of Western Colonialism Since 1450* (Vol. 46, No. 4, pp. 87–88). Macmillan Reference USA. <https://doi.org/10.5860/rusq.46n4.87.3>
- Birsel, H. (2013). Emperyal Fransa'nın Osmanlı-Cezayir stratejik düzleminde bir kültür ve kimlik asimilasyonu örneği. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(29), 43–56.
- Bölme, S. M., & Çavuşoğlu, E. (2020). The new British colonialism: British policy of influence in the Arab Gulf States after the withdrawal (1971–1991). *Uluslararası İlişkiler*, 17(65), 47–61. <https://doi.org/10.33458/uidergisi.660656>
- Brett, M. (1988). Legislating for inequality in Algeria: The *Senatus-Consulte* of 14 July 1865. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 51(3), 440–461.
- Brockelmann, C. (1992). *İslam ulusları ve devletleri tarihi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Brockhaus, H. (2022). Charles de Foucauld: A saint—Who was he? *Catholic News Agency*. <https://www.catholicnewsagency.com/news/44647/charles-de-foucauld-a-saint-who-was-he>
- Césaire, A. (2013). From discourse on colonialism. In P. Williams & L. Chrisman (Eds.), *Colonial discourse and post-colonial theory* (2nd ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203131725-10>
- Chaif, R. H. (2015). Algerian students are victims of the country's language confusion. *Al-Fanar Media*. <https://www.al-fanarmedia.org/2015/09/algerian-students-are-victims-of-the-countrys-language-confusion/>
- Chakrabarty, D. (1992). Postcoloniality and the artifice of history: Who speaks for "Indian" pasts? *Representations*, 37(1), 1–26. <https://doi.org/10.1525/rep.1992.37.1.99p0090f>
- Childs, P., & Williams, R. P. (1997). *An introduction to post-colonial theory* (2nd ed.). Routledge.

- Choi, S. E. (2016). *Decolonization and the French of Algeria: Bringing the settler colony home*. Palgrave Macmillan.
- Cole, J. R. (1993). *Colonialism and revolution in the Middle East*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400820900>
- Cooper, F. (2005). *Colonialism in question: Theory, knowledge, history*. University of California Press.
- Courville, M. E. (2007). Genealogies of postcolonialism: A slight from Said and Foucault back to Fanon and Sartre. *Studies in Religion/Sciences Religieuses*, 36(2), 215–240.
- Cowan, L. G. (1951). The new face of Algeria: Part I. *Political Science Quarterly*, 66(3), 341–343.
- Erdoğan, İ., & Alemdar, K. (2010). *Öteki kuram: Kitle iletişim kuram ve araştırmalarının tarihsel ve eleştirel bir değerlendirmesi*. Erk Yayınları.
- Eyryce, E. (2008). *Cezayir'in Fransız sömürgeciliğine karşı yürüttüğü bağımsızlık mücadelesi*. Ege Üniversitesi.
- Fanon, F. (1963). *The wretched of the Earth*. Grove Press.
- Fanon, F. (1994). *Yeryüzünün lanetlileri* (2. bs). Can Matbaacılık.
- Ferro, M. (2002). *Sömürgecilik tarihi: Fetihlerden bağımsızlık hareketlerine kadar 13.–20. yüzyıl* (1. bs). İmge Kitabevi.
- Gandhi, M. (1997). *Gandhi: Hind Swaraj and other writings*. Cambridge University Press.
- Ghanmi, L. (2019). Algeria seeks to replace French with English at university, sparks 'language war'. *The Arab Weekly*. <https://the arabweekly.com/algeria-seeks-replace-french-english-university-sparks-language-war>
- Halil, R. A. (2021). The relations between Algeria and France in the shadow of colonial legacy: A new page possible? *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 701–725.
- Halil, R. A. (2022). *Algeria-France relations under the colonial legacy*. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Heywood, A. (2013). *Politics* (4th ed.). Palgrave Macmillan Press.
- <https://www.france24.com/en/france/20210120-no-repentance-nor-apologies-for-colonial-abuses-in-algeria-says-macron>. (2021). No repentance nor apologies for colonial abuses in Algeria, says Macron.
- Johnson, D. (1964). Algeria: Some problems of modern history. *The Journal of African History*, 5(2), 221–242. <https://doi.org/10.1017/S0021853700004825>
- Kavas, A. (2004). Afrika Misyonerleri Cemiyeti: Beyaz Babalar (Peres Blancs). *Milel ve Nihal*, 1(2), 9–39.
- Kipling, R. (1899). The white man's burden. *The Kipling Society*. https://www.kipling-society.co.uk/poem/poems_burden.htm
- Lorcin, P. M. E. (1999). Imperialism, colonial identity, and race in Algeria, 1830–1870: The role of the French medical corps. *Isis*, 90(4), 653–679. <https://doi.org/10.1086/384506>
- Lotem, I. (t.y.). A decade after the riots, France has rewritten its colonial history. [Yayınevi ve erişim bilgisi eksik.]

- Maamri, M. R. (2009). The syndrome of the French language in Algeria. *International Journal of Arts and Sciences*, 3(3), 77–89.
- Martin, E. (2012). *Algeria: France's undeclared war*. Oxford University Press.
- McDougall, J. (2017). *History of Algeria*. Cambridge University Press.
- Memmi, A. (1974). *The colonizer and the colonized*. Earthscan Publications Ltd.
- Metz, H. C. (1993). *Algeria: A country study* (5th ed.). Federal Research Division, Library of Congress.
- Nam, M. (2013). İşgalden istiklale Cezayir. *Tarih Dergisi*, 55(1), 155–187.
- O'Ballance, E. (2007). *Algerian insurrection: 1954–1962*. Faber and Faber.
- Lefèvre, R. (2015). A new chapter in relations between Algeria and France? *The Journal of North African Studies*, 20(3), 300–335.
- Roux, C. S. Le. (2017). Language in education in Algeria: A historical vignette of a 'most severe' sociolinguistic problem. *Language and History*, 60(2), 112–128. <https://doi.org/10.1080/17597536.2017.1319103>
- Said, E. (1979). *Orientalism*. Vintage Books.
- Saidi, K. (2023). *Fransa'nın Cezayir'i işgali sürecinde diplomasi (1827–1848)*. İstanbul Üniversitesi.
- Williams, P., & Chrisman, L. (2013). *Colonial discourse and post-colonial theory* (P. Williams & L. Chrisman, Eds.; 2nd ed.). Routledge.
- Wolfe, P. (1999). *Settler colonialism and the transformation of anthropology: The politics and poetics of an ethnographic event*. Cassell Press.
- Yahi, A. (2019). Fransa Cezayirlilere karşı işlediği suçları ne zaman tanıyacak? *Independent Türkçe*. <https://www.indyturk.com/node/91191/d%C3%BCnya/fransa-cezayirlilere-kar%C5%9F%C4%B1-i%C5%9Fledi%C4%9Fi-su%C3%A7lar%C4%B1-ne-zaman-tan%C4%B1yacak>
- Zaghlami, L. (2017). Algeria and education reform. *University World News*. <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=2017121313330943>